

Alma Čović-Filipović
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

JEZIČNE STRATEGIJE IZRAŽAVANJA AFEKTIVNOSTI¹ U DISKURSU O SARAJEVSKOM ATENTATU

Manifestacije emocionalnosti u jezičkoj upotrebi općenito, a u političko-medijskoj konkretno, dugo su bile mariginalno područje lingvističkih istraživanja. Nove spoznaje kognitivne nauke su međutim dovele do „emocionalnog prekoreta“ i svojevrsne renesanse emocionalnosti u naučnim istraživanjima. U ovom radu se na primjeru historijskog diskursa o sarajevskom atentatu istražuje emocionalna strana persuazije i jezička sredstva koja čine emocionalni potencijal ovog diskursa. Teoretski okvir za ovaj rad čine kognitivna teorija emocija, lingvistična analiza diskursa, medijska lingvistika te politolingvistika.

Ključne reči: emocionalnost, kritična analiza diskursa, politička komunikacija, mediji, sarajevski atentat

Uvod

Iako emocije nedvojbeno predstavljaju konstitutivni dio ljudske prirode, te je i svaki vid ljudske egzistencije poput doživljaja, percepcije, razmišljanja i ponašanja prožet emocijama, u većini humanističkih naučnih disciplina one su do nedavno bile zanemareno područje istraživanja. Ovo zanemarivanje imalo je više razloga, a jedan od najvažnijih treba tražiti u redukcionističkom poimanju čovjeka kao dominantno racionalnog bića – animal rationalea – koje je više od jednog vijeka dominiralo kako u humanističkim tako i u društvenim naukama (usp. Schwarz-Friesel 2007). Dodatnu zabludu stvarala je i predodžba da su kognitivni procesi potpuno autonomni u odnosu na osjećaje, te je, pojednostavljeno rečeno, nauka mogla emocije da ostavi po strani i fokusira se na dominantni, racionalni dio ljudske prirode. Sudeći, međutim, prema najnovijim spoznajama neuroloških nauka, kognicija i emocija nisu u potpunosti dva autonomna entiteta, što dovodi do zaključka da se misaoni procesi ne mogu i ne bi trebali odvojiti od emotivnih i obrnuto (usp. Scherke 2009; Schwarz-Friesel 2007). Štaviše, prema riječima kognitivne lingvistkinje Schwarz-Friesel „emocije se u međuvremenu u većini aktualnih teorija o kogniciji smatraju konstitutivnim, odnosno određujućim komponentama kognitivnih stanja i procesa i kao takvi se analiziraju.“(ibid. 1).

¹ Pojam afektivnost se u radu koristi kao sinonim emocionalnosti.

S obzirom na to u ovom radu želimo preispitati ulogu emocija u jednom određenom domenu ljudske komunikacije, a to su politika i mediji. Razlozi ovog preispitivanja zasnovani su prije svega na polazištu da je političko-medijski diskurs područje primarno racionalnog djelovanja čovjeka. Presentovanje i zastupanje političkih stavova i mišljenja, te donošenje političkih odluka odvija se prema ustaljenom mišljenju putem argumenata, koji moraju biti razumni, objektivni, trezveni i, razumije se, bez uticaja emocionalnog. Ovo preispitivanje je utoliko važnije, ukoliko se podsjetimo da se putem ove komunikacije formiraju mišljenja i stavovi koji su opet osnova za dalje prosuđivanje, donošenje odluka i djelovanje koje može imati i često ima dalekosežene posljedice na ljudsko društvo.

Medijsko-politički diskurs, o kojem je u ovom radu riječ, istražuje se na primjeru novinskih članaka koji su izlazili u savremenim listovima s početka 20. vijeka i time tematizirali sarajevski atentat kao aktuelni događaj. Ti listovi su bili ideološki zastupnici austro-ugarske Monarhije mada su zvanično bili nezavisni. Riječ je o dva najprominentnija dnevna lista u to vrijeme – „Sarajevoer Tagblatt“, koji je zapravo bio bosansko-hercegvački list koji je izlazio na njemačkom jeziku, i „Neue Freie Presse“, list koji je bio jedan od tri glavna liberalna lista Cislajtajnije koja su izlazila u Beču, ali su se čitala u cijeloj Monarhiji i predstavljala protutežu konzervativnim listovima.

1. Pojam emocije

Postoji više od stotinu prijedloga za definiciju emocije². Samo ova činjenica govori o tome koliko je emocija složen i teško uhvatljiv pojam koji tek treba da bude određen jednom opšte prihvaćenom definicijom (usp. Schwarz-Friesel, 2007: 43- 44). Problem definisanja prema istoj autorici prije svega leži u nemogućnosti direktne opservacije emocije, jer emocija predstavlja internu pojavu koja se može opisati samo na osnovu njenih vanjskih manifestacija ispoljavanja (usp. ibid: 44). Njihov značaj za određivanje ljudske prirode je s druge strane neupitan: „One [emocije] utiču i prate djelovanja ljudi isto tako intenzivno i trajno kao i mentalni misaoni i procesi donošenja odluka. Određivanje čovjeka i njegovog bića nije moguće bez uzimanja u obzir njegovih temeljnih emocionalnih stanja i mogućih oblika doživljaja.“³ (ibid: 44-45). Kako, dakle, nauka definiše emocije? Među teoretičarima emocije postoji konsensus o tome da se emocija sastoji iz više komponenata, a među kojima su, „[...] fiziološke reakcije (npr. frekvencija pulsa i disanja, krvni tlak [...]), ekspresivne motoričke reakcije (gestika, mimika, paralingvistička sredstva)“ i, konačno, komponenta koja u ovom radu je od najvećeg značaja, „ekspresivne jezičke reakcije“ (Jahr 2000: 7). Shodno tome svaka definicija emocije postavlja neku od ovih komponenata kao svoje težište, te se prema Schwarz-Friesel (ibid: 47) one mogu grupisati, ovisno od toga koje svojstvo emocije te definicije stavljaju u prvi plan. Otkako je kognitivna nauka došla do spoznaje da kognicija i nije tako neovisna od emocije kako se to ranije smatralo, nego da su emocije „konstitutivne, odnosno determinirajuće komponente kognitivnih stanja i procesa“ (usp. Schwarz-Friesel 2007: 1) u lingvističkoj

² Prema Jahr (2000) ima oko stotinu definicija emocija; Slično i Schwarz-Friesel (2007)

³ „Sie (Emotionen) beeinflussen und begleiten Handlungen von Menschen ebenso intensiv und nachhaltig wie die mentalen Denk- und Entscheidungsprozesse. Eine Bestimmung des Menschen und seiner Wesensart ist ohne die Einbeziehung seiner emotionalen Grundbefindlichkeiten und möglichen Erlebensformen nicht möglich.“ (Schwarz-Friesel ibid: 44-45)

literaturi se uglavnom mogu naći definicije koje ističu njihov evaluativni aspekt. Tako jedan od prvih lingvista njemačke provenijencije koji razmatra odnos jezika i emocija, Reinhard Fiehler emocije ističe: „Prema mišljenju koje se ovdje zastupa svaka emocija ispunjava *funkciju vrednujućeg stava*.“⁴ (1990: 46) Ovu funkciju Fiehler (ibid) predstavlja jezgrovito formulom „*Emocija A je vrednujući stav o X na temelju Y kao Z*“⁵ (ibid) gdje su X predmet ili osoba na koju se emocija odnosi, Y očekivanja, interesi, želje, društvene norme, slika o sebi ili drugome, a Z varijabla koja prikazuje da li je neko stanje stvari u skladu s nekim očekivanjima, normama i sl. ili ne. Evaluativnu funkciju emocija ističe i Jahr: „Većina teoretičara emocije polaze od toga da je jedna od komponenata konstrukta emocija kognitivno vrednovanje podražaja ili situacija.“⁶ (2000: 8)⁷ te zaključuje: „Emocionalni doživljaj se dakle ne dešava bez vrednovanja i bez refleksivnog autoreferisanja.“⁸ (ibid) Schwarz-Friesel emocije također naziva „instancama vrednovanja“, koje se odnose kako na vlastito stanje tako i na vanjska stanja u sveukupnom kompleksu ljudskog života i doživljavanja.“⁹(ibid: 72), te se prema istoj autorici „(djelom svjesno, djelom nesvjesno) koriste kako bi se unutarnja i vanjska stanja stvari ovisno o situaciji procijenila i prosudila.“ (ibid: 73)¹⁰ U skladu s tim, Fries zaključuje: „Uopštene funkcije osjećaja koje su relevantne za lingvistiku sastoje se u tome da daju specifična vrednovanja, naime emocionalna, posredstvom jezičkih iskaza i njihovih komponenata, da time bitno budu upleteni u procese odlučivanja i da utiču na planiranje, postavljanje ciljeva, tok i rezultat djelovanja.“¹¹ (2004: 7). Time Fries pored evaluativne funkcije emocija ističe i funkcije uticaja na kognitivne procese poput donošenja odluka, a time i uticaj na samo ponašanje ili djelovanje, što je opet u kontekstu političke komunikacije od centralnog značaja. Međutim, emocije nisu samo „instancije“ koje vrednuju, već mogu biti i posljedica kognitivnog vrednovanja. Na ovu razliku ukazuje među ostalim i Jahr kada na osnovu istraživanja emocionalnih teoretičara zaključuje: „Prema ovom modelu vrednovanje je i uzrok i dejstvo emocije.“¹² (ibid: 11). Iako postoje i drugi modeli odnosa emocije i vrednovanja, opće je prihvaćeni konsenzus o tome da emocije nužno određuje njihova evaluativna komponenta, te ćemo se u ovom radu s obzirom na još uvijek veoma heterogena stajališta spram odnosa emocije i vrednovanja, zadovoljiti s modelom prema kojem su emocije instancije vrednovanja koje nam otkrivaju odnos „emitemta“¹³ emocija spram onog na što se emocija odnosi.

4 „Nach der hier vertretenen Auffassung erfüllt jede Emotion die *Funktion einer bewertenden Stellungnahme*.“ (Fiehler 1990: 46)

5 „*Emotion A ist eine bewertende Stellungnahme zu X auf der Grundlage von Y als Z.*“ (Fiehler ibid)

6 „Die meisten Emotionstheoretiker gehen davon aus, daß eine der Komponenten des Konstrukts Emotion die kognitive Bewertung von Reizen oder Situationen ist.“

7 Usp. i Fiehler (1993: 153) prema kome je komunikacija emocija jedan oblik komunikacije vrednovanja.

8 „Emotionales Erleben findet also nicht statt ohne Bewertung und ohne reflexiven Selbstbezug.“ (Jahr 2000: 8)

9 „(...) Bewertungsinstanzen, (die) sowohl auf die eigene Ich-Befindlichkeit als auch auf externe Befindlichkeiten im gesamt-komplex menschlichen Lebens und Erlebens bezogen sind.“ (Schwarz-Friesel ibid: 72)

10 „(teils bewusst, teils unbewusst) benutzt, um innere und äußere Sachverhalte je nach Situation einzuschätzen und Urteile zu treffen.“ (ibid:73)

11 „Für die Linguistik relevante generalisierbare Funktionen von Gefühlen bestehen darin, spezifische Bewertungen, nämlich emotionale, über sprachliche Äußerungen und ihre Komponenten zu liefern, hierdurch wesentlich in Entscheidungsprozesse einzugreifen und die Planung, die Zielsetzung, den Verlauf und das Ergebnis von Handlungen zu beeinflussen.“ (Fries2004: 7)

12 „Nach diesem Modell ist die Bewertung sowohl Ursache als auch Wirkung von Emotion.“ (Jahr 2000: 11)

13 Emitent u ovom smislu ne znači da je osoba zaista nositelj emocije koje signalizira, već da ona u komunikaciji izražava i označava emocije.

2. Emocije u jeziku

U literaturi koja se bavi emocijama u jeziku s lingvističnog stanovišta postoji konsenzus oko toga da se emocije mogu manifestovati na različitim jezičkim nivoima, počevši od fonetsko-fonološkog nivoa, preko morfološkog i leksičkog do nivoa teksta. U ovom radu ćemo se iz razloga ograničenog prostora fokusirati na leksički nivo. Na ovom nivou leksemi se dijele na one koji označavaju emocije i one koji izražavaju emocije. Kod prve kategorije se radi dakle o leksemima kojima emitent eksplicitno imenuje neku emociju, ili riječima Schwarz-Friesel: „Misli se na one lekseme čija se referencijalna funkcija sastoji u označavanju emocionalnih stanja i oblika doživljaja.“¹⁴ (ibid: 122). Takvi leksemi kao što su primjerice *strah*, *bojazan*, *ljubav* deskriptivno se odnose na emocionalna stanja i procese i pored imenica obuhvataju glagole (*mrziti*, *voljeti*, *bojati se*) i pridjeve (*tužan*, *radostan*, *zavidan*). Neki autori poput Hermannsa ove lekseme, međutim, ne smatraju emotivnim niti ekspresivnim (usp. 1995:145). Takvi leksemi prema Hermannsu „označavaju neku emociju, ali sami ne izražavaju emociju“¹⁵ te ih on naziva „kvazipsihološkim“ (Hermanns 1995: 145). Izražavanju emocija prema Hermannsu služe tzv. „Empfindungswörter“, dakle riječi koje ne referiraju na emocije, već u svom značenju signaliziraju emocionalni stav emitenta spram objekta referencije. Time Hermanns pravi razliku između imenovanja i izražavanja neke emocije ili stava što prema Schwarz-Friesel (ibid) predstavlja podjelu koja ne odgovara empiriji, jer „i iskazi s riječima koje označavaju emocije izražavaju autoreferencijalno unutarnje stanje govornika.“¹⁶ (ibid: 147) Tako izrazi kao što su *Mrzim te*, *Volim te* i sl. prema Schwarz-Friesel doduše sadrže deskriptivnu komponentu koja opisuje unutrašnjost govornika, ali to ne umanjuje činjenicu da ti iskazi imaju i ekspresivni sadržaj koji i izražava emocije (usp. ibid: 147). Mi ovdje smatramo sa Hermannsom da *leksemi* koji referiraju na emocije sami po sebi ne izražavaju emociju i da oni nemaju izražajnu funkciju, nego se ta izražajna funkcija postiže tek na razini rečenice čiji su oni dio. Tako se može i objasniti činjenica da Schwarz-Friesel kao primjere izražajne funkcije ovih leksema ne navodi lekseme same po sebi, već kao primjere navodi iskaze u kojima su oni sadržani i koji kao iskazi referiraju na unutrašnjost govornika, dok za drugu kategoriju koja sama po sebi izražava emocionalni stav korisnika znaka prema objektu referencije kao primjere navodi izolovane lekseme (usp. primjer u našem jeziku pas i pašće, policajac i drot, dama – žena – treba i sl.). Još jedan razlog ovom razilaženju mišljenja po pitanju ekspresivne funkcije leksema koji imenuju neku emociju leži, po našem mišljenju, i u licu (misli se na gramatičku kategoriju) koje se rabi u primjerima. Dok Hermanns kao primjer navodi rečenicu *Petar je ljubomoran na Ditera* i time rabi treće lice na koje se odnosi predikacija *je ljubomoran*, te stoga iskaz smatra dijagnostičnim, a ne ekspresivnim (ibid:145), Schwarz-Friesel daje primjere u prvom licu¹⁷: *Mrzim te; Bojim se; Sretan sam* (ibid: 147) čime predikacija direktno referira na korisnika znaka i time, označavajući njegovu unutrašnjost, istovremeno je i izražava. Međutim, čak i u

14 „Gemeint sind die Lexeme, deren referenzielle Funktion in der Bezeichnung von emotionalen Zuständen und Erlebensformen besteht.“ (ibid: 122)

15 „bezeichnet eine Emotion, doch bringt er selber keine Emotion zum Ausdruck“ (Hermanns 1995:145, cit prema Schwarz-friesel 2007:146)

16 „Auch Äußerungen mit emotionsbezeichnenden Wörtern drücken selbstreferentiell den inneren Zustand des Sprechers aus.“ (Schwarz-Friesel, 2007: 147)

17 To autorica i sama ističe kada govori o autoreferencijalnom rabljenju ovih izraza.

ovakvim primjerima sročnim u prvom licu Hermanns (ibid: 145) ustvrđuje nešto distancirajuće i zaključuje: „Jer ona (rečenica) je po obliku opis sebe samoga i, u biti, nije izraz osjećaja.“¹⁸ (ibid). Mi, međutim, ovakve primjere na razini rečenice i sročnim u prvom licu smatramo sa Schwarz-Friesel ekspresivnim, ali kao što je ranije napomenuto, ne na razini leksema, već iskaza.

Za razliku od leksema koji imenuju neku emociju, kategorija leksema koja izražava emocije, a nema emocije kao objekte referencije, u svom značenju sadrži komponente koje upućuju na emocionalni stav emitenta prema objektu referencije već na leksičkoj razini. Takvi leksemi, ako ih stavimo u relaciju sa Bühlerovim modelom jezičkog znaka, imaju primarno funkciju simptoma, a ne simbola: „Ovdje u prvom redu ne stoji deskriptivna, referencijalna funkcija, već ekspresivni izraz emotivnog stava korisnika jezika.“¹⁹ (Schwarz-Friesel 2007: 151). Primjer takvih ekspresivnih jezičnih sredstava na razini riječi su interjekcije, „koje fungiraju čisto kao izrazi emocije, a da nisu referencijalni“²⁰ (Schwarz-Friesel ibid: 153). Iako interjekcije neposredno izražavaju emocije, one su značenski tako neodređene da je za određivanje emocije koju izražavaju neophodan kontekst. Izuzetak tome su tzv. sekundarne interjekcije koje imaju denotativno značenje poput uzvika *Bože! Čovječe! Dodavola!* i sl., mada je i u slučaju ovih interjekcija kontekst taj koji na poslijetku određuje da li je emocija koju interjekcija izražava pozitivna ili ne i o kojoj je emociji riječ. Po tom pitanju su određene umiljenice i psovke koje se osim interjekcija u literaturi navode kao primjeri leksema sa ekspresivnim značenjem. No, kako su ove grupe leksema jezička sredstva kojima je primarna domena govorni jezik, odnosno leksemi koji se rijetko koriste u pisanom obliku političke komunikacije, za potrebe ovog istraživanja one nisu od primarnog značaja, te ih nećemo dalje elaborirati. Ono što je u kontekstu političko-medijske komunikacije, međutim, i dalje bitno jeste činjenica da postoji grupa leksema koji pored svog referencijalnog potencijala signaliziraju i stav emitenta spram predmeta referencije. To znači da „denotacija neke riječi, koja u mentalnom leksikonu predstavlja temeljno značenje nekog leksema i koja određuje referencijalni potencijal nekog jezičkog izraza, nije jedina semantička informacija koju imamo pohranjenu u memoriji [...]“²¹ (Schwarz-Friesel 2007: 162). Na kompleksnost semantičke informacije, ukazuje i Hermanns (usp. 1995: 138). Kako bi pokazao da se višedimenzionalnost značenja ne javlja samo u jezičkoj upotrebi (parole) već i u jezičkom sistemu (langue), Hermanns daje kao primjer pridjev *dražesno* (u varijantama *reizend, goldig, lieb*). Referirajući na navode značenja u pojedinim rječnicima Hermanns demonstrira kako ti leksemi svojim značenjem ne opisuju samo predmet na koji se formalno odnose, već i samog korisnika: „Tobože ne govoreći ni o čemu drugom osim o *predmetima/stanjima* stvari, pri korištenju ovakvih riječi jednako tako otkrivam nešto o *sebi*, govorniku. [...] A po obliku je rečenica zaista istog tipa kao i *To je crveno* i *To je okruglo*, gdje se zaista

18 „Denn er (der Satz) ist der Form nach eine Selbstbeschreibung und nicht eigentlich der Ausdruck des Gefühls.“ (Hermanns ibid: 145)

19 „Nicht die deskriptive, referenzielle Funktion steht hier im Vordergrund, sondern der expressive Ausdruck der emotiven Einstellung des Sprachproduzenten“ (Schwarz-Friesel 2007: 151)

20 „(...) die rein emotionsausdrückend fungieren, ohn dass sie referentiell sind (...)“ (Schwarz-Friesel ibid: 153)

21 „Die Denotation eines Wortes, die im mentalen Lexikon die Grundbedeutung eines Lexems repräsentiert und das Referenzpotenzial eines sprachlichen Ausdrucks festlegt, ist nicht die einzige semantische Information, die wir im Gedächtnis gespeichert haben (...)“ (Schwarz-Friesel 2007: 162)

nešto iskazuje o svojstvu predmeta.²² (1995: 148). Ti leksemi, dakle, u svom značenju imaju i informacije koje se ne odnose na referenta, već na samog korisnika jezika, tj. na njegovu emociju i stav spram onoga na što se on jezikom odnosi. U lingvističkoj literaturi se taj dio značenja obično naziva konotacija, mada je taj termin dosta sporan, jer ga se koristi i u drugim značenjima²³. Uopšteno se pod konotacijom smatra sporedno ili dodatno značenje nekog leksema, međutim, kako Schwarz-Friesel (ibid) navodi, takva značenja zapravo nisu dodatna, ne predstavljaju nikakav dodatak, već su integralni dio značenja (usp. ibid: 166). Schwarz-Friesel (ibid) to objašnjava činjenicom da je značenje primjerice riječi *Penner* (protuha, probisvijet) nemoguće navesti i adekvatno opisati, a da se ne navede značenjska komponenta negativnog vrednovanja i omalovažavanja referenta. Ova značenjska komponenta je prema istoj autorici dio leksičkog značenja, ali ona ne predstavlja „svojstva (značenja) koja konstituiraju referenciju, već određeno vrednovanje“²⁴ (ibid: 167). Stoga Schwarz-Friesel pravi razliku između denotacije i značenja: „Denotacija utvrđuje referencijalni potencijal, značenje navodi kompletnu informacijsku sadržinu.“²⁵ (ibid) I Hermanns se ograda od pojma konotacije jer po njemu umanjuje važnost emotivnih i preskriptivnih komponenti značenja leksema (usp. 1995: 166) U kontekstu medijsko-političke komunikacije vrednovanje stanja stvari iz određenog ugla predstavlja ključno obilježje, te su ovi leksemi od izuzetnog značaja za analizu emocionalnog vrednovanja u našem korpusu. U politologistici je značaj takvih leksema odavno prepoznat, te su oni i terminološki izdvojeni i nazvani nominacijskim izrazima. Tako Girth ustvrđuje: „Uz pomoć riječi politički akteri komunikativno referiraju na vanjezičke objekte. Ovaj proces referiranja je neodvojivo povezan sa konceptualizacijom tog vanjezičkog.“²⁶ (2002: 55) Iz toga proizilazi da se analizom leksičkog materijala kojim se govornik odnosi na entitete izvanjezične stvarnosti može puno toga otkriti o načinu njegovog poimanja tih entiteta. Čin referencije je u teoriji govornih činova definiran kao čin kojim se govornik odnosi na vanjezični entitet (usp. Metzler Lexikon Sprache 2000). Njegova je glavna funkcija, odnosno uvjet uspješnosti da u komunikaciji osigura da adresat točno odredi na koji objekat se govornik odnosi. Međutim, kada je riječ o političkoj komunikaciji, komunikativna odredivost objekta na koji se govornik odnosi ne zadovoljava sve ciljeve korisnika jezičnog znaka: „Oni koji agiraju u politici žele postići više od toga da samo osiguraju komunikativnu određenost objekata referencije. Kako bi sproveli svoje namjere i interese oni se moraju pozicionirati i izraziti stavove i vrednovanja spram političkog protivnika i stanja stvari u politici.“²⁷ Girth (2002: 56) To znači da u analizi

22 „Scheinbar über gar nichts anderes als *Gegenstände/Sachverhalte* redend, gebe ich bei der Verwendung solcher Wörter gleichermaßen etwas über *mich*, den Sprecher, zu verstehen. (...) Und der Form nach ist der Satz auch in der Tat desselben Typs wie etwa *Das ist rot* und *Das ist rund*, wo wirklich über die Beschaffenheit von Gegenständen etwas ausgesagt wird.“ (Hermanns 1995: 148)

23 Usp. Jahr, 2000, 62-66; Schwarz-Friesel, 2007, 162-173,

24 „referenzkonstituierende Eigenschaften, sondern eine spezifische Wertung (...)“ (ibid: 167)

25 „Die Termini Bedeutung und Denotation sollten daher nicht synonym benutzt werden: Die Denotation legt das Referenzpotential fest, die Bedeutung gibt den kompletten Informationsgehalt an.“ (Schwarz-Friesel ibid: 167)

26 „Mit Hilfe von Wörtern nehmen die politischen Akteure kommunikativ Bezug auf außersprachliche Gegenstände. Dieser Vorgang des Referierens ist unauf löslich mit einer Konzeptualisierung des Außersprachlichen verknüpft.“ (Girth 2002: 55)

27 „Den in der Politik Agierenden geht es aber um mehr als nur darum, die kommunikative Bestimmtheit von Referenzobjekten zu sichern. Um ihre Intentionen und Interessen durchzusetzen, müssen sie Position beziehen und Einstellungen und Bewertungen gegenüber dem politischen Gegner und politischen Sachverhalten zum Ausdruck bringen.“ (Girth 2002: 56)

leksičkog materijala koji se koristi u političkoj komunikaciji moramo uvesti dodatni koncept vrednovanja, kako bi ovaj vid referencije adekvatno opisali. U tu svrhu Girth (ibid) koristi pojam nominacije: „Ovaj vrednujući oblik referencije u kojem se zauzima stav naziva se nominacija, a riječi koje se rabe u tu svrhu nazivaju se nominacijski izrazi.“²⁸ (ibid: 56). Nešto jezgrovitiju definiciju daje Bellmann (1996: 11) „Nominacija je referencija plus (...) vrednujuća pragmatika.“²⁹ U kontekstu političke komunikacije postavlja se pitanje da li se ciljevi uporabe ovakvih vrednujućih izraza iscrpljuju u tome da se putem njih komuniciraju stavovi emitenta spram objekta referencije, odnosno nominacije? Prema Girthu, ovdje se ne radi samo o informiranju adresata o stavu emitenta već se radi i o nastojanju da se od adresata potakne određena reakcija i to: „modificiranje stava, polariziranje stava i afirmacija stava.“³⁰ (1993: 95). Međutim, kakva je veza između emocionalnosti i komuniciranja stava u tekstu? Naime, stav je direktno vezan uz emocionalnost, jer svaki stav u sebi sadrži tri komponente – kognitivnu, afektivnu i voluntativnu (usp. Girth 2014). Primjerice izraz *ekstremista* kao kognitivnu komponentu sadrži koncept: osoba koja zastupa radikalne političke pozicije; opasna. Afektivna komponenta te riječi bi bila: odbojnost, prezir, strah, dok bi se voluntativna komponenta mogla opisati kao osoba protiv koje se treba boriti (usp. Girth 2014: 359). Time čin nominacije istovremeno postaje dijelom emocionalnog potencijala nekog teksta, a sama nominacija kao kategorija analize utoliko vrednija jer omogućava obuhvatiti one manifestacije emocionalnosti koje nisu direktno izražene autoreferencijalno putem emocionalne leksike³¹, već se putem ovakvih vrednujućih izraza samo evociraju. Kako se činom referencije, odnosno nominacije govornici mogu odnositi na mnogo toga, Girth (2002: 59) je fenomen nominacije sagledao sa onomaziološke tačke gledišta. On je, naime, krenuo od objekata referencije na koje se političar odnosi nominacijskim izrazima i klasificirao ih u tzv. nominacijske sektore (usp. ibid: 59). U ovom radu će se također zauzeti onomaziološka perspektiva što znači da će se u analizi krenuti od određenih isječaka stvarnosti koji su bitni u predmetnom diskursu (kao npr. nominacije politički relevantnog događaja, nominacije političkih grupa/osoba, nominacije političkih stavova i interesa i sl.) i utvrditi kojim nominacijskim izrazima se emitent odnosi na pomenute isječke vanjezičke stvarnosti. Potom će se ti izrazi analizirati u odnosu na njihov emocionalni potencijal, tj. afektivnu komponentu njihovog značenja.

3. Empirijska analiza članaka

Predmet sljedeće analize je korpus tekstova o atentatu na prijestolonasljednika Franca Ferdinanda u Sarajevu 1914. godine koji se sastoji 10 uredničkih članaka listova “Sarajevoer Tagblatt” i “Neue Freie Presse”, objavljenih u vremenjskom periodu neposredno nakon atentata. S obzirom da se radi o istorijskom događaju koji je za političke aktere tog vremena predstavljao predmet spora koji je u konačnici postao povod za Prvi

28 „Man bezeichnet diese stellungsbeziehende, wertende Form der Referenz als Nomination und die zu diesem Zwecke verwendeten Wörter als Nominationsausdrücke.“ (Girth ibid)

29 „Nomination ist Referenz plus [...] Wertungspragmatik.“ (Bellmann 1996: 11)

30 „Einstellungsmodifizierung, Einstellungspolarisierung und Einstellungsaffirmation.“ (Girth 1993: 95)

31 Leksike koja označava emocije.

svjetski rat, on je time predstavljao i veliki komunikacijski izazov jer je svaka strana nastojala da nametne svoju tačku gledišta i da nazove stvari “svojim imenom”. U skladu s tim ćemo po uzoru na Girntha (usp. 2002: 88) analizu nominacijskih izraza početi sa listom nominacijskih sektora i nominacijskih paradigmi na osnovu kojih će se izvući zaključci o stavovima i vrednovanjima – a time i emocijama – koje dominiraju u diskursu. Nominacijski sektori koje smo odredili kao relevantne za analizu se dijele u one kojima se emitent odnosi na vlastitu grupu i one kojima se odnosi na drugog. Ovakva postavka je u svakoj analizi političke komunikacije od ključnog značaja jer se time uzima u obzir njeno glavno svojstvo, a to je usmjerenost ka određenoj grupi, što znači da je u političkoj komunikaciji emitent istovremeno i član jedne određene grupe ljudi s kojima dijeli ista uvjerenja i stavove, te su, u većini slučajeva, njegovi iskazi oblikovani tako da pozitivno vrednuju sve što je u skladu sa uvjerenjima vlastite grupe, i vice versa.

Nominacijski sektor „Politički relevantan događaj, tj. atentat“

Da je u korpusu koji u ovom radu predstavlja diskurs o sarajevskom atentatu čin atentata predstavljen krajnje negativno, razumljivo je samo po sebi. Kako su redakcije oba lista bile su produžena ruka austro-ugarske uprave, tako su i stavovi iznijeti u listovima odraz kolektivnih stavova lojalnih Monarhiji³². U skladu s tim na atentat se referira sljedećim izrazima:

das unfassbare uns so jäh über uns hereingebrochene Unglück (nepojmljiva nesreća koja nas je tako iznenada pogodila)
unheilvolle Ereignis (zlosutan događaj)
Werk der Mordbuben (djelo ubica)
meuchlerisches Verbrechen (podmukao zločin)
die Verschwörung gegen die Monarchie (zavjera protiv Monarhije)
Bomben gegen die Monarchie und gegen den europäischen Frieden und gegen den Wohlstand der Menschheit (bombe protiv Monarhije, protiv evropskog mira i protiv blagostanja čovječanstva)
Wildheit/divljaštvo
ein so grausames, selbst die Mutter von drei Kinder nicht schonendes Attentat/Tako svirep atentat koji nije poštedio čak ni majku troje djece

Dok Duden za leksem *atentat* navodi značenje: politički ili ideološki motiviran [ubilački] napad na osobu iz javnog života³³, u diskursu se koriste izrazi koji eksplicitnije izražavaju negativan stav spram istog. Tako izraz *Wildheit* (divljaštvo) konceptualizira atentat kao necivilizacijski čin sugerišući time na prvi pogled nevidljivu podjelu između vlastite kultiviranosti i neciviliziranosti njegovih izvršilaca i organizatora iz čega se može zaključiti da je dominantna emocija spram istog prezir. Izrazom *Verschwörung* (zavjera) i *meuchlerisches Verbrechen*

³² Da je analiza obuhvatila i listove koji nisu bili ideološki oportuni Monarhiji, zamislivo je da bi se atentat nazvao oslobodilačkim činom od okupatorske vlasti, herojskim djelom i sl.

³³ politisch oder ideologisch motivierter [Mord]anschlag auf eine im öffentlichen Leben stehende Persönlichkeit (Duden online, pogledano 10.2.2016.)

(podmukao zločin) dodatno se podcrtava osjećaj prezira i gnušanja. Naime, za leksem *zločin* već se u opisu značenja navodi emocija prezira, jer se značenje opisuje kao *prezira vrijedno nedjelo*³⁴ dok je ta ista emocija implicitna u značenju pridjeva *podmukao* za koje Duden navodi značenje *iznenada i mučki iza leđa*³⁵. Blisko značenjsko obilježje prisutno je i u slučaju nominacije *zavjera*. Naime, za leksem *zavjeriti se* (*verschwören*) Duden navodi značenje: tajno se s nekim udružiti³⁶ što po našem mišljenju nije adekvatan opis značenja ove riječi, jer nedostaje komponenta „protiv nekoga“. Tek s tom komponentom može se u potpunosti objasniti negativan (emocionalni) stav emitenta koji koristi taj izraz. Značenjska komponenta tajnosti počinioce i organizatore atentata konceptualizira kao nekoga ko ne nastupa otvoreno i transparentno, već takoreći iza leđa, dok komponenta „protiv nekoga“ komponenti tajnosti pridružuje zlu namjeru. Time nominacija *zavjera* evocira i značenjsku komponentu kukavičluk, jer je takvo djelovanje u sukobu sa konceptom ‚hrabrog ratničkog naroda koji otvoreno vodi svoje bitke‘ – vrijednost koju emitent ovim nazivljem sugestivno osporava svom političkom suparniku. Emocija gnušanja i zgražanja posebno je izražena nominacijom s proširenim atributom *Ein so grausames, selbst die Mutter von drei Kinder nicht schonendes Attentat* (Tako svirep atentat koji nije poštedio čak ni majku troje djece), koja je zbog eksplicitnog imenovanja žrtava, u ovom slučaju supruge prijestolonasljednika i njihovo troje djece, dodatno nabijena emocijom. Naime, leksemi majka i djeca predstavljaju u svijesti većine čitalaca koncepte koji su izrazito pozitivno afektirani te je njihovo dovođenje u vezu sa konceptima žrtve strategija koja posebno emocionalizirajuće djeluje na primaoca poruke, a emitentu omogućuje da postigne krajnju ekspresivnost u svom izrazu gnušanja. Slična strategija prisutna je i u primjeru *Bomben gegen die Monarchie und gegen den europäischen Frieden und gegen den Wohlstand der Menschheit* (bombe protiv Monarhije, protiv evropskog mira i protiv blagostanja čovječanstva) kojem je emitent iznova lekseme koji predstavljaju pozitivne koncepte poput *mira* i *blagostanja* doveo u vezu sa konceptom žrtve atentata i time istakao svoj negativan emocionalni stav.

Identične emocije i strategije izražavanja emocionalnosti prisutne su i u slučaju nominacijskih izraza kojima se u diskursu referira na atentatore. Tako se oni nazivaju:

Verführte Hand (zavedena ruka)
Scheusale (zvijeri)
Anarchisten und Terroristen (anarhisti i teroristi)
Gedungene Mörder (unajmljene/plaćene ubice)
Der unselige Prinzip (nesretni Princip)
Fanatiker (fanatici)
Auswürfe der Menschheit (ljudski izrod)
krankes Gehirn (bolesni mozak)

34 Verabscheuenswürdige Untat (Duden online, 10.12.2015.)

35 überraschend, heimtückisch von hinten (Duden online, 10.12.2015.)

36 sich verschören - sich heimlich mit jemandem verbinden (Duden online, 12.02.2016.)

Među ovim izrazima, od kojih su se neki poput *ubice* i *zločinci* mogli i anticipirati, izdvojiti ćemo one koji po našem mišljenju zbog svojih značenjskih obilježja zaslužuju dodatnu pažnju. Takav nominacijski izraz je *Scheusale* koji se može prevesti kao *zvjeri, divljaci, monstrumi*. Takva nominacija iznova izražava gnušanje i prezir emitenta jer negira bilo kakvo svojstvo ljudskosti i etičnosti atentatora, pripisujući im, štaviše, animalne karakteristike. Slično je i sa izrazom *Auswürfe der Menschheit* (ljudski izrod) kojim se atentatori smiještaju na marginu ljudskog i civiliziranog, tj. emitent ponovo negira, odnosno umanjuje ona svojstva koja čine koncept ljudskog. S druge strane prezir emitenta u slučaju nominacije *gedungene Mörder* (unajmljene/plaćene ubice) izražen je time što se sugerira da atentatori zapravo ne stoje iza svoje političke ideje, već su atentat počinili iz niskih pobuda kao što je novac.

Prezir i gnušanje, međutim, nisu jedine emocije koje se izražavaju u ovom diskursu. Naime, pored onih nominacija koje izražavaju mržnju i prezir emitenta, nalaze se i one koje izražavaju jednu vrstu suosjećanja i sažaljenja, jer se njihovim značenjskim obilježjima sugerira naivnost i izmanipuliranost počinilaca atentata čime ih se jednim dijelom oslobađa odgovornosti. Takvi izrazi su metonimijska nominacija *zavedena ruka* (*verführte Hand*), *der unselige Prinzip* (*nesretni Princip*), te *Jünger aus den Lehranstalten des Rassenhasses* /učenici iz obrazovnih ustanova rasne mržnje.

Dodatna ekspresivnost nominacijskih izraza postignuta je u primjerima u kojima se na počiniocu referira metonimijskim izrazima. Metonimija, naime, omogućava da jedan dio cjeline fungira kao predstavnik te cjeline, te je ona time svedena na samo jedan svoj aspekt. Time su neki njeni aspekti prikriveni dok su drugi istaknuti, što je posebice značajno ako se nešto želi prikazati isključivo iz negativnog ugla. Tako su u slučaju nominacija *krankes Gehirn* (bolesni mozak), *frevelhafte Hand* (zločinačka ruka) i *Mörderhände* (ruke ubica) upravo istaknuti negativni dijelovi jedne cjeline čime je s jedne strane dodatno pojačan izraz negativnog stava, a time i negativnih emocija spram referenta, ali i olakšana njegova negativna konceptualizacija.

Konačno, političke ideje protivnika i aktivnosti koje iz njih proizilaze nazivaju se:

Wahnwitz (sumanutost, ludost)

Nackter Verrat (gola izdaja)

Bewegung des Abfalls (pokret otpada)

der Plan, die Monarchie mit Krieg zu überziehen (plan da se Monarhija uvede u rat)

Ausstreuung von Hass (sijanje mržnje)

Verwirrung der Jugend (zbunjivanje omladine)

Zerstörung der noch jetzt Millionen von Serben auszeichnenden Treue (uništavanje lojalnosti koja još i sada odlikuje milione Srba)

Aufbereitung der nächsten Kriege / priprema budućih ratova

Frucht eines moralischen Friedensbruches (plod moralnog kršenja mirovnog ugovora)

(...) ein dämonisches Spiel mit den fürchterlichsten Leidenschaften, mit dem Rassenhase und mit allen tierischen Gelüsten, die im Herzen lauern und, losgelassen und sogar als nationales Heldentum gefeiert, in wildesten Grausamkeiten sich austoben. (... demonska igra sa najstrašnijim strastima, s rasnom mržnjom i sa svim životinjskim strastima, koja vrebaju u srcu i puštena na slobodu, i čak slavljena kao nacionalno herojstvo, prazne se u najdivljijim svirepostima.

ein beständiges Herumnagen an unseren Grenzen (stalno glodanje naših granica)

Od navedenih nominacija izraz *Wahnwitz* (sumanutost, ludost) izražava prezir emitenta kojim se on odnosi na ideju panslavizma tako što se u konceptualizaciju protivnika uvodi novo značenjsko obilježje iracionalnosti koje je u izvjesnoj mjeri već bilo evocirano u izrazima *bolesni mozak* i *fanatičari*. Značenjsko obilježje animalnosti iznova je prisutno u nominaciji za političke aktivnosti protivnika nazivajući ih *stalnim glodanjem naših granica* i *demonskom igrom sa životinjskim strastima*, dok u nominacijama *Frucht eines moralischen Friedensbruches* (plod moralnog kršenja mirovnog ugovora), *der Plan, die Monarchie mit Krieg zu überziehen* (plan da se Monarhija uvede u rat), te *Aufbereitung der nächsten Kriege* (priprema budućih ratova), prezir autora proizilazi iz navodne agresivnosti protivnika i njegove želje za ratom koja se stavlja u kontrast spram navodne miroljubivosti Monarhije, istaknute u nominacijama kojima se autor odnosi na austrougarsku politiku i političke stavove. Tako se u tim nominacijama može ustanoviti izvjesna monotonija u odnosu na raznolikost nominacijskih izraza kojima se referira na protivničku stranu:

Politik der Friedensfreude / politika miroljublja

Weg des Friedens / put mira

Herstellung eines dauernd haltbaren und nicht immer vom Hasse gestörtes Verhältnis zu Serbien / uspostava odnosa sa Srbijom koji je trajno održiv i nije ometen mržnjom

Zehnfacher Beweis einer wahrhaft großherzigen Friedensliebe / desetostruki dokaz istinskog velikodušnog miroljublja

Von Europa angestaunte Selbstlosigkeit / nesebičnost kojoj se Evropa divi

Bekanntnis zu Friedensliebe / opredjeljenost za miroljublje

Ovim nominacijskim izrazima u kojima dominira značenjsko obilježje miroljubivosti i dobronamjernosti emitent izražava simpatiju i blagonaklonost, odnosno svoj pozitivan (emocionalni) stav, konceptualizirajući Monarhiju isključivo kao dobronamjernog i miroljubivog političkog partnera. Time je stvorena jedna vrsta kontrasta između prezentacije Monarhije i prezentacije njenih protivnika, čime je dodatno podcrтана tenedencija pozitivne samoprezentacije i negativne prezentacije ideoloških neistomišljenika koja je svojstvena u političkoj komunikaciji.

4. Zaključak

Polazeći od pretpostavke da se političko-medijska komunikacija ne odvija samo na racionalnom nivou i da je emocionalnost neopravdano zapostavljena u istraživanjima medijsko-političke komunikacije, cilj ovog rada je bio ukazati na značaj analize emocionalne dimenzije političko-medijskog diskursa i to na osnovu empirijskog istraživanja leksičkog materijala koji se u politolingvistici naziva nominacijski izrazi. Iako se emocionalnost u jeziku manifestuje na skoro svim jezičkim nivoima i putem različitih jezičkih sredstava koja zalaze i u područje stilistike, analiza samo jedne od mogućih kategorija emocionalne analize diskursa je pokazala da je emocionalnost nezaobilazna dimenzija političko-medijske komunikacije u datom diskursu. Naime, analiza je pokazala da emocije koje su se ustanovile u analizi diskursa nisu samo odraz emocionalnog stanja emitenta, već istovremeno kao dijelovi diskursa odražavaju i kolektivna emocionalna stanja i vrednovanja isječaka vanjezičke stvarnosti. Kao dio persuazivne komunikacije one

istovremeno imaju funkciju aktiviranja emocija kod recipijenata čime postaju katalizatori transfera poruke jer omogućavaju prenošenje poruke kako na kognitivnom tako i na emocionalnom nivou. Konačno, analiza je pokazala da je izražavanje emocije bitan element u konstrukciji slike realnosti koja je u skladu sa ideologijom tvoraca tog istog diskursa.

Literatura

- Diekmannshenke, Hajo (2012): Emotion und politische Kommunikation. u: Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation., ur: Pohl, Inge /Erhardt, Horst, Frankfurt am Main: Peter Lang
- Džaja, Srećko M. (2002): Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878-1918): inteligencija između tradicije i ideologije. Mostar: Ziral.
- Ehrenpreis, Petronilla (2006): Die reichsweite Presse der Habsburgermonarchie 1848-1914", u : Die Habsburgermonarchie, Svezak IX: Politische Öffentlichkeit, ur: Helmut Rumpfer/ Peter Urbanitsch, Wien:Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften str.1715-1818.
- Fiehler, Reinhard (1990): Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. Berlin: Walter de Gruyter
- Fiehler, Reinhard (1993): Grenzfälle des Argumentierens. Emotionalität statt Argumentation oder emotionales Argumentieren? u: Stilistik. sv. III: Argumentationsstile., ur: Sandig, Barbara/ Püschel, Ulrich. Hildesheim/New York: Georg Olms Verlag
- Fiehler, Reinhard (2011): Wie kann man über Gefühle sprechen? Sprachliche Mittel zur Thematisierung von Erleben und Emotionen. u: Emotionale Grenzgänge. Konzeptualisierungen von Liebe, Trauer und Angst in Sprache und Literatur., ur. Ebert, Lisanne / Gruber, Carola et al., Würzburg: Königshausen & Neumann
- Fries (2004): Gefühle, Emotionen, Angst, Furcht, Wut und Zorn. u: Emotion und Kognition im Fremdsprachenunterricht., ur: Börner, Wolfgang/Vogel, Klaus., Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Girnth, Heiko (1993): Einstellung und Einstellungsbekundung in der politischen Rede. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung der Rede Philipp Jenningers vom 10. November 1988. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.
- Girnth, Heiko (2002): Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation. Tübingen: Niemeyer
- Hermanns, Fritz (1995): Kognition, Emotion, Intention. Dimensionen lexikalischer Semantik. u: Die Ordnung der Wörter. Kognitive und lexikalische Strukturen., ur. Harras, G., Berlin/New York: 138-178
- Hermanns, Fritz (1995a): Sprachgeschichte als Mentalitätsgeschichte. Überlegungen zu Sinn und Form und Gegenstand historischer Semantik. u: Sprachgeschichte des Neuhochdeutschen. Gegenstände, Methoden, Theorien., ur. Gradt, Andreas / Mattheier, Klaus J. / Reichmann, Oskar, Tübingen: Niemeyer
- Hermanns, Fritz (2002) Attitude, Einstellung, Haltung. Empfehlung eines psychologischen Begriffs zu linguistischer Verwendung. u: Neue deutsche Sprachgeschichte. Mentalitäts-, kultur- und sozialgeschichtliche Zusammenhänge., ur: Cherubin, Dieter / Jakob, Karlheinz / Linke, Angelika, Berlin: Walter de Gruyter
- Hermanns, Fritz (2007) Diskurshermeneutik. u: Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände., ur: Warnke, Ingo, Berlin/New York: Walter de Gruyter
- Jahr, Silke (2000): Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexen. Berlin: Walter de Gruyter
- Schwarz-Friesel, Monika (2007): Sprache und Emotion.Tübingen: Narr Francke Attempto
- Schwarz-Friesel, Monika /Marx, Konstanze /Damisch, Sally (2012): Persuasive

Strategien der affektiven Verunsicherung im aktuellen Diskurs: Ironisieren, Kritisieren und Beleidigen in öffentlichen Gesprächen. u: Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation., ur: Pohl, Inge /Erhardt, Horst, Frankfurt am Main. Peter Lang

Schwarz-Friesel, Monika/ Reinhartz, Jehuda (2013): Die Sprache der Judenfeindschaft im 21. Jahrhundert. Berlin: de Gruyter

Alma Čović-Filipović

LANGUAGE STRATEGIES OF EXPRESSING EMOTIONS IN THE DISCOURSE
OF POLITICS AND MEDIA ON THE SARAJEVO ASSASSINATION

Summary: Manifestation of emotions in language use in general and in the media and political language in particular, has been a marginal area of linguistic research for a long period. In this paper, entitled *Language Strategies of Expressing Emotions in the Discourse of Politics and Media on the Sarajevo Assassination*, the aim is to explore a phenomenon of expressing emotions as a linguistic strategy in the language used in politics and media. Theoretical framework for this paper has been primarily a cognitive theory of emotions, a linguistic discourse analysis, textual and media linguistics and politolinguistics. The paper focuses on the structure of lexical meaning which allows a language user to express his emotion towards the referent party without naming it. The analysis of such lexemes has showed that their semantic structure allows the language user to construct his picture of reality at both argumentative and emotional levels.

Key words: emotionality, Critical Discourse Analysis, political discourse, media, Sarajevo Assassination